

SVETOVÝ KONGRES O ČÍTANÍ V BUDAPEŠTI

Dr. Nagy Attila*

V. európska konferencia medzinárodnej čitateľskej spoločnosti – Salamanca júl 1987:

Po večeroch pravidelne vychádzam na Hlavné námestie (Plaza Mayor). Tu, v malebnom, malom mestečku s univerzitou postavenou ešte začiatkom 12. storočia, v pestrej spoločnosti – násť až dvadsaťročných turistov sa stretávajú aj občania mesta pri poháriku, zmrzline, pri káve. Život tu pulzuje pri stolíkoch, počuť útržky rozhovorov, zoznámenia, priateľský spoločenský život. V pestrom, zdanlivo bezstarostnom vírení námestia panuje dobre organizovaný poriadok. Ceny sú dobre viditeľné a podľa toho sa aj člení spotrebiteľská spoločnosť. Lacné spomienkové predmety pre turistov, ale i drahšie šperky. Pomedzi to sa pohybuje starší čistič topánok, okolo pouličných muzikantov vidieť väčšie zhluky ľudí a dobre viditeľný je aj kút „s trávou“.

Každý večer presne o siedmej prichádza na bicykli muž okolo sedemdesiatky, z dreveného ruksaku vyberá knihy a predáva ich. Julian, môj čerstvý kamarát z Kanárskych ostrovov, mi na moju žiadosť prekladá nápis vyložený pred knihami: „Bez poézie bude svet nebezpečnejší!“ – sú to vďaka básni autora.

Aj vtedy som si uvedomoval hlbší zmysel tejto reklamy, po 11. septembri 2001, resp. po poslednom medzinárodnom aj domácom sociologickom výskume čítania sa však predom mnou vynára tento obraz čoraz častejšie. Áno, odvtedy sa stal svet oveľa nebezpečnejším. A my v tomto uháňajúcom, cieľavedomom, prospěchárskom „krásnom, novom svete“ čoraz menej čítame a ešte menej beletriu a úplne zabúdame na poéziu...

Dvoma krátkymi odkazmi by som chcel zdôrazniť spomínaný pocit ohrozenia. Podľa výskumu Márie Koppovej z Inštitútu pre výskum správania je pre maďarské dospelé obyvateľstvo typická U-krivka, ktorá sa týka charakteristiky osobnosti (depresia, nepriateľstvo, nespokojnosť). Výskumy sa konali v rokoch 1995, 2002 a 2005; uvedené ukazovatele dosahujú vysoké hodnoty v dvoch krajných termínoch, kým v roku 2002 sú hodnoty oveľa nižšie. Na základe medzinárodných výskumov, poukazujem najmä na výskum Andreasa Schleichera z PISA (Výskum čítania iniciovaný OECD – pozn. prekladateľa), je známe, že 75 % ľudí, ktorí majú problémy s čítaním, sú nezamestnaní. Príčiny ohrozenia sú teda zložité a môžu byť vonkajšie i vnútorné.

Medzinárodná spoločnosť pre čítanie (International Reading Association, IRA) usporiadala pri príležitosti 50. výročia svojho vzniku v dňoch 7. – 10. augusta 2006 v Budapešti 21. svetový kongres. Konal sa vo Vysokomškolskom kongresovom centre ELTE (Univerzita Eötvösa Lóránda – pozn. prekladateľa) a hosťiteľom bola Maďar-

ská čitateľská spoločnosť (Hungarian Reading Association, HUNRA). Prečo Budapešť? – núka sa prvá otázka. Odpoveď je jednoduchá – lebo sme ich pozvali, lebo našu spoločnosť na základe dosiahnutých výsledkov považovali za vhodnú na spoluprácu. Už pri návrhu sa však Judit Fülöp-Kádárné, jedna zo zakladateľov spoločnosti, na zasadnutí jej vedenia oprávnené a veľmi otvorene spýtala, aký ošoh z toho bude mať Maďarská čitateľská spoločnosť. („My máme pracovať roky, aby sa naši oveľa bohatší kolegovia, ktorí prídu zo šťastnejšej časti sveta, cítili u nás príjemne?“)

Uviedli sme viac racionálnych argumentov. Naším cieľom nie je to, aby sa na takomto podujatí zúčastnilo 6 – 8 našich kolegov z univerzít, či už v úlohe prednášateľov, alebo poslucháčov, ktorí často publikujú, cestujú a vystupujú, brány treba otvoriť čo najširšej odbornej verejnosti. V prvom rade by sa mal uplatniť interdisciplinárny charakter vied o čítaní, okrem prednášajúcich a vedec-kých pracovníkov by sa mali k slovu dostať aj predstavitelia z praxe – učitelia, profesori, knihovníci, odborníci na detské knihovníctvo, školskí knihovníci, logopédi, psychológovia, sociológovia, redaktori, zostavovatelia učebníc, detskí a mládežnícki žurnalisti, ako aj význační autori detskej literatúry, digitalizátori.

Na druhej strane bolo pre nás nepredstaviteľné, aby sme v záujme úspešnosti konferencie neoslovili aj zahraničných odborníkov a zástupcov z bývalých európskych socialistických štátov. Takisto bolo nepredstaviteľné, aby sme nezapojili domácu písanú i elektronickú tlač. Smelo môžem vyhlásiť, že v tomto ohľade sme svoje plány splnili. (Podrobné informácie sú na webovej stránke IRA www.reading.org a na webovej stránke maďarskej spoločnosti www.hunra.hu, na ktorých je dodnes (29. október 2007) prezentácia mnohých prednášok, prípadne ich úplné znenie.)

V priebehu takmer dva roky trvajúcich príprav sa jedným z najcitlivejších bodov zdalo vymedzenie tematických okruhov konferencie. Nebudem rozoberať nedorozumenia, musím však poukázať na mnohé názorové odlišnosti. Predstavenstvo medzinárodnej organizácie považovalo za neprijateľné pozvať na konferenciu niektorých spisovateľov. Výnimku tvoril predseda maďarskej IBBY (International Board on Books for Young – pozn. prekladateľa) Pál Békés, ktorý dostal priestor ako spisovateľ pre deti. Vedenie nesúhlasilo ani s tým, aby knižničná, resp. problematika digitalizácie bola zaradená do programu ako samostatný bod. Pre nás nepochopiteľne bola táto problematika zaradená pod bod „technology“.

Okruh voľne zvolených tém bol prakticky neobmedzený, čo je evidentné z nasledujúceho zoznamu:

– kultúrna pestrosť (menšiny, multikulturálne prostredie, migranti),

* Maďarská čitateľská spoločnosť, Budapešť
e-mail: attila@oszk.hu

- výsledky výskumov,
- merania výsledkov, školské zabezpečenie kvality, PISA, PIRLS,
- čítanie, písanie, kritické myslenie,
- výučba čítania (metodické problémy, skúsenosti od škôlky po strednú školu, výchova k čítaniu v rodine),
- hodnotenie v triede,
- detská literatúra, knižnice, iné.

V tejto súvislosti treba objasniť ešte jedno nedorozumenie, ktoré sa vyskytlo v tlači. V uvedených dňoch sa konal iba jeden svetový kongres, podľa jednotných pravidiel a metodiky, ale boli prípustné dva úradné jazyky, maďarský a anglický. Z principiálnych a praktických dôvodov je dôležité si to vyjasniť. Bolo by veľkou chybou vylúčiť z diskusie tých, ktorí neovládajú angličtinu na primeranej úrovni. Na druhej strane sa môžeme pýtať, ako by sa mohlo za tri dni postaviť pred mikrofón 96 prednášajúcich v maďarskom jazyku, ktorí by sa chceli s poslucháčmi podeliť o svoje poznatky súvisiace s čítaním. Rovnako nereálne by bolo uviesť témy 417 autorov v anglickom jazyku, preto chceme upozorniť iba na určité fakty a niektoré dojmy.

Účastníci z 39 krajín pochádzali zo všetkých svetadielov a končín sveta – z Aljašky, Nového Zélandu, Costa Rici, Šanghaja, Austrálie, Kanady, Venezuely, Anglicka, Chorvátska, Albánska, Švédska, Brazílie, Kórey, Česka, Ruska, Estónska, Rumunska, Bulharska, Slovinska, Poľska, Macedónie, zo Sedmohradska, Zakarpatska, Slovenska a z Vojvodiny.

Prvé neformálne stretnutie účastníkov konferencie sa uskutočnilo 7. augusta večer o 18. hodine v priestoroch OSZK (Országos Széchényi Könyvtár) Zišlo sa tu veľa „starých známych“, ktorí pri zvukoch nádhernej hudby orchestra Csík a pri bohato prestretých stoloch mohli pokračovať v už dávno načatých rozhovoroch. A samozrejme, uzatvárali sa nové priateľstvá.

Vlastné rokovanie sa začalo 8. augusta ráno o 9. hodine. Po krátkych úvodných príhovoroch členov predsedníctva (Timothy Shanahan, IRA, Nagy Attila, HUNRA) som predniesol odkaz prezidenta Maďarskej republiky Lászlóa Sólyoma v anglickom jazyku. O hodnote tohto odkazu svedčí skutočnosť, že viacerí účastníci (Američania, Poliaci, Maďari, Švédi atď.) prejavili záujem o text. Následne odznela prednáška priora benediktínskeho opátstva v Tihanyi Richarda Korzenszského pod názvom *Kláštor, čítanie, škola*, ktorá poukázala na podstatné prvky histórie čítania v Maďarsku. Tento príspevok bol zverejnený v časopise *Könyv, könyvtár, könyvtáros* (Kniha, knižnica, knihovník – pozn. prekladateľa) v septembri 2006.

Vzápätí odznela rozprávka Andrása Berecza, prerozprávaná tlmočníkom do angličtiny, ktorá mala veľký úspech.

Nepochybne najvýznamnejšou prezentáciou otváracieho plenárneho zasadnutia bola prednáška Andreasa Schleichera (hlavný organizátor z PISA), ktorú si poslucháči vypočuli doslova so zatajeným dychom. Poukázal nielen na fakt, že zlé chápanie textu môže ovplyvniť napríklad aj schopnosť zamestnať sa, ale i ďalšie súvislosti, ktoré sa týkajú celého vzdelávacieho systému. Preto by bolo vhodné upozorniť naň politikov, ktorí sa zaoberajú vzdelávaním, ako aj kolegov, zainteresovaných do vzde-

lávania budúcich pedagógov. Zdôrazniť chceme ešte jednu jeho myšlienku: výsledky chápania textu sa u maďarských žiakov v posledných desaťročiach nezlepšili, podľa údajov sa skôr zhoršili.

Prednášky sa konali súčasne v 15 miestnostiach, preto je ťažké hodnotiť ich na základe programu. Pokúsím sa teda subjektívne interpretovať moje najdôležitejšie dojmy.

Dovolím si jednu všeobecnú poznámku. Príspevky maďarskej sekcie prechádzali prísnejším výberom ako príspevky v anglickom jazyku (medzi odmietnutými príspevkami bola napríklad prednáška nórskeho univerzitného profesora Ragnara Audunsona na tému *Písomnosti a knižnice*, ako aj významného maďarského vedca Pétera Györgya, ktorý sa zaoberá médiami).

V schválenom výbere dominovala téma *Učenie čítania na každej úrovni*, pretože čoraz väčší dôraz sa kladie na výchovu čítania v rámci rodiny (*family literacy*). Tejto problematike boli venované publikácie a séria prednášok, v ktorých rodičia ako rovnocenní partneri prijímajú úlohu pri výchove k čítaniu. Množstvo prezentácií bolo zameraných aj na kooperatívne formy učenia (písanie, čítanie, kritické myslenie). Keďže väčšina zahraničných účastníkov prišla zo Spojených štátov, po celé tri dni bola leitmotívom multijazyčnosť a kultúrna pestrosť.

Jedno popoludnie bolo venované aktuálnym otázkam detskej literatúry. V tejto sekcii sme boli zainteresovaní aj my prostredníctvom Pála Békésy a Bélu Rigóa. (Prečo musel zaniknúť 33-ročný mesačník pre 10 – 14-ročných „Kincskereső“?)

Mám intenzívne spomienky z dvoch panelových diskusií v anglickom jazyku. V prvom prípade ma pomýlil názov, lebo som bol v prvom rade zvedavý na metodiku rozvoja čítania u stredoškôľakov. Po niekoľkých minútach neistoty sa ukázalo, že síce myslíme sústavne na -násťročných, ale prednáška amerického vysokoškolského pedagóga, ktorý učí základné prvky chápania, interpretácie textu a asociácie, sa podľa názvu týkala dvadsaťročných poslucháčov. Čo sa učia títo študenti ako 15 – 18-roční? Možno by bolo vhodné zaradiť niečo podobné do výučby našich pedagógov.

V druhom prípade ma zvedavosť priviedla medzi kolegov z Južnej Kórey. Zaujímalo ma, ako sa podľa údajov PISY dostali takmer na jednu úroveň s Fínmi. Bolo zážitkom počuť, aký význam pripisujú motivácii, menej hovorili o metódach. Po japonskom útlaku trvajúcim viac ako storočie hovorili o význame oživenia vlastnej kultúry a jej zachovania. Spomínali mobilizujúcu silu, v ktorej rodičia aj deti rozvíjajú svoje schopnosti čítať a písať i mimo školy, rodičia i pedagógovia v súčinnosti s deťmi.

V ktorých krajinách sa v posledných rokoch najviac rozvíja hospodárstvo? Výlučne v tých štátoch, kde čítanie podľa výskumov tiež dobre prosperuje. Nepochopenie týchto súvislostí je viac než hriech! Bolo by také samozrejme jednotu detských a školských knižníc rozvíjať v záujme vzdelanej, motivovanej a konkurencieschopnej pracovnej sily, teda v prospech efektivity hospodárstva. A čo sa vlastne u nás deje v posledných rokoch? Práve naopak!

Oplatí sa priblížiť k iným, aby sme sami seba lepšie chápali a videli, napríklad aj na takejto medzinárodnej

konferencii. Lenže na to je potrebné, aby sme viacerí a lepšie rozprávali po anglicky! V tomto bode by sme sa mali pochvalne vyjadriť o dvadsaťčlennej maďarskej skupine, ktorá svoje prednášky predniesla v anglickom jazyku. Uvediem pár príkladov: Valéria Csépe o vzťahu činnosti mozgu a čítaní, Anett Árvay o charakteristike manipulatívnej reklamy, Ágota Döbör o vzťahu empatie a čítania, Zoltán Bódi o stratégiách čítania pri používaní internetu a István Tótfalusi o budúcnosti malých jazykov v časoch nezadržateľnej rozpínavosti anglického jazyka.

Trochu podrobnejšie sa budeme venovať sekcii prednášok v maďarskom jazyku. Z maďarských prednášateľov tvorili takmer polovicu knihovníci, tretinu pedagógovia – riaditelia, detskí a školskí knihovníci, pedagógovia základných a stredných škôl, vedeckí pracovníci, priekopníci digitalizácie. Okrem Istvána Moldována upozorňujem na pracovníčky Neumannovho domu Katalin Bánkeszi a Annamáriu Sudár.

K slovu sa dostali aj významní, pravidelne publikujúci predstavitelia z oblasti výskumu detskej knihy, výučby pedagógov a knihovníkov, ako aj pedagógovia zo základných a stredných škôl. Príležitosť predniesť svoje 20-minútové referáty mali tiež redaktori a vydavatelia časopisov a kníh. Osobitnú sekcii tvorili odborníci na vzdelávanie Rómov a odborníci na pedagogické a psychologické pôsobenie ľudových rozprávok.

Napokon sa treba zmieniť aj o malej skupine poslucháčov vysokých škôl, resp. doktorandov.

Sám pokladám vymenovanie tém za monotónne, ale takto zoskupené aspoň zdôraznia bohatosť a rozmanitosť. Snažím sa čo len 2 – 3 vetami informovať čitateľa. Zatiaľ som sa ani len slovom nezmienil o nepochybne veľmi dôležitých prednáškach, ktoré rozoberali politiku vzdelávania, o prednáškach, ktoré porovnávali čitateľské návyky doma, ale aj za našimi hranicami, alebo o prednáškach venovaných vplyvu pohlavia na čitateľské preferencie. V tejto súvislosti boli pozoruhodné postrehy a údaje kníhkupca Ákosa Wernera.

Ako som už spomenul vo svojom predchádzajúcom príspevku, vedenie IRA nás už začiatkom 90. rokov dlhé mesiace prehováralo na zorganizovanie svetového kongresu v Budapešti v roku 1996. (Vtedy sme sa tejto úlohe vyhli pre konkurenciu svetovej výstavy.) Teraz sa dodatočne zdajú dôležité dve myšlienky. Pred desiatimi rokmi by bol býval pravdepodobne väčší „konferenčný turizmus“, veď príťažlivosť našej krajiny bola v porovnaní s dneškom oveľa vyššia. Naproti tomu je jednoznačné, že za 15 rokov pôsobenia Maďarskej čitateľskej spoločnosti si táto organizácia dokázala vybudovať bohatú sieť kontaktov. Na základe toho môžeme tvrdiť, že jedine Éva Bartos referovala o biblioterapii, Valéria Csépe o najnovších výsledkoch výskumu mozgu a už citovaní maďarskí prednášatelia o význame počítača a digitalizácie, internetu, o pedagogickom a psychologickom pôsobení ľudových rozprávok, o úlohe mosta školských knižníc, o problémoch Rómov v tejto oblasti. Mali sme teda čo „vystaviť do výkladu“ a zároveň sa navzájom veľa naučiť.

Emblémom konferencie sa stal veľkolepý Retazový most (v nočnom osvetlení) s tromi kľúčovými slovami

– *Building Literacy Bridges*, teda *budovanie, vzdelanie/písomníctvo, mosty*, ktoré sme pomaďarčili na „*mosty z písmen – vzdelanie spája*“. Naš zámer netreba osobitne vysvetľovať. Mosty sa tu každopádne stavali, veď množstvo doteraz neznámych ľudí sa stretlo, zoznamovalo, spriatelilo a oboznámilo s doteraz neznámymi faktami, myšlienkami a závermi. Na druhej strane sme popri 14 zahraničných Maďaroch mohli pozvať a privítať aj odborníkov zo 14 stredoeurópskych štátov. Patríme spolu!

Trochu rezignovane však musím poznamenať, že ten „most“ občas fungoval ako jednosmerná ulica. Žiaľ, svetová organizácia, najmä jej americké vedenie, sa v mnohých prípadoch správala absolútne „šéfovsky“. Často sa mi natískalo známe slovné spojenie „*big brother*“ – *veľký brat*. Len niekoľko príkladov. Na základe nápadu stredoškolskej profesorky Teréz Balatoni štyria študenti pred maturitou s vynikajúcim resumé prednášky v anglickom jazyku kloпали na dvere zámorským „veľkým bielym ľudom“ – 4 x v 20-minútových príspevkoch analyzovali v angličtine majstrovské dielo Imre Madácha *Tragédia človeka*, ktoré bolo preložené do 49 jazykov sveta. Výsledkom bolo úplné odmietnutie, neplatil nijaký argument, „o tom len maďarsky, len pre Maďarov“. Zbytočne sme argumentovali, že je to nepovinné, že to nie je pre plenárne zasadnutie, iba pre jednu sekcii. Iste sa nájdu aj takí, ktorých nezaujímajú iba hotely, ulice alebo budapeštianske a vidiecke múzea, ale aj písomný variant maďarskej kultúry. Zostala svietiť červená!

Program v dvoch jazykoch – maďarskom a anglickom – bol nielen komplikovaný, ale dokonca sa stal zdrojom nedorozumení. V dôsledku toho sa pár amerických kolegov pochádzajúcich z Maďarska len náhodou mohlo dozvedieť o existencii maďarskej sekcii, ktorá rokovala tri dni v troch rozličných miestnostiach.

Program v angličtine sa tradične začína pozdravmi predsedov svetovej organizácie a hostiteľov. Ja som si svoj pozdrav napísal a pár týždňov pred termínom som ho odovzdal, no až tesne pred zadaním do tlače som dostal radikálne prepísaný text. A neboli to návrhy na zjemnenie niektorých slov, slovných spojení či častí viet, resp. myšlienok. Musím zdôrazniť, že nezasiahli hrubo do jazyka, ale do obsahu. Za 36 rokov mojej publikačnej činnosti sa mi nič podobné nestalo, s redaktormi renomovaných časopisov u nás mám iba dobré skúsenosti. Napriek tomu verím, že vzdelanie spája (jeho nedostatok a k tomu nadmerné sebavedomie, nebudaj mocenská pýcha – už menej).

Za zorganizovanie úspešnej a významnej debaty svetového formátu dlhujeme poďakovanie – popri inštitúciách a obchodníkoch podrobne uvedených v programe – vedeniu Medzinárodnej čitateľskej spoločnosti, v prvom rade úradujúcemu riaditeľovi Alanovi Farstrupovi a dávne mu priateľovi Alida Cuttsovi, ktorý má európske korene. S ich pomocou sa podarilo zorganizovať nevídanú, domácu „prehliadku vedy o čítaní“, a tým sme nepriamym spôsobom vyslali povzbudivé gesto cez tlač a našich kolegov pre domáce kultúrne organizácie.

Preložila Alžbeta Chmelárová